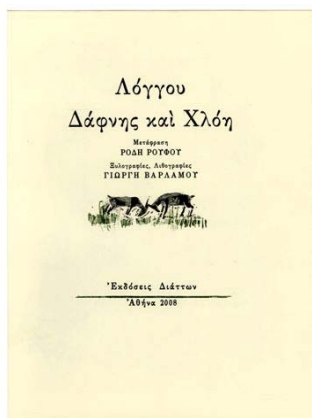

Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
Εκπαιδευτικό πρόγραμμα για μαθητές Γυμνασίου
Νοέμβριος 2008

Γνωριμία με την τέχνη του Γιώργη Βαρλάμου
μέσα από το βιβλίο του Λόγγου Δάφνης και Χλόης

Σε αυτό το πρόγραμμα θα θέλαμε να σας συστήσουμε ένα σημαντικό καλλιτέχνη που μέσα από την τέχνη της χαρακτηριστικής και της ζωγραφικής υπηρέτησε τον κόσμο του βιβλίου. Το βιβλίο θα μπορούσε να πει κανείς ότι είναι μια πιστή εικόνα του ανθρώπου και της σκέψης του, ένα μέσο για επικοινωνία με τους συνανθρώπους του, ένας τρόπος για να διευρύνει τις γνώσεις του και να εξηγήσει το μυστήριο του κόσμου που τον περιβάλλει. Κάποια βιβλία, για να μας ταξιδέψουν ακόμη πιο μακριά, έχουν εικονογράφηση φιλοτεχνημένη από ανθρώπους που γνωρίζουν την τέχνη αυτή και μπορούν να δώσουν μορφή στο κείμενο και να καταστήσουν τα νοήματά του πλουσιότερα και πιο εύληπτα. Ένας από αυτούς τους ανθρώπους είναι ο Γιώργης Βαρλάμος, ο καλλιτέχνης που «ζωγραφίζει σαν Χαράκτης και χαράζει σαν Ζωγράφος».

Εξώφυλλο του βιβλίου.

Μεικτή τεχνική ξυλογραφίας-λιθογραφίας, απεικόνιση του Δάφνης και της Χλόης.

Ο Γιώργης Βαρλάμος ασχολήθηκε με την τέχνη της χαρακτηριστικής και της ζωγραφικής γιατί δεν μπορούσε, κατά δήλωσή του, να ζήσει χωρίς αυτήν. Ένας από τους κυριότερους δε λόγους που ασχολήθηκε περισσότερο με τη χαρακτηριστική ήταν επειδή με αυτό τον τρόπο μπορούσε να έχει το έργο του σε περισσότερα αντίτυπα, να προσφέρει χαρά σε όσους τα αποκτούσαν αλλά συνάμα να τα έχει και ο ίδιος. Χρησιμοποιώντας με βαθιά γνώση και ευχέρεια τα μέσα της τέχνης του, επεσήμανε με το έργο του διαχρονικές αξίες και εμβάθυνε στις σχέσεις των ανθρώπων με το φυσικό περιβάλλον εστιάζοντας πάντα στο συναίσθημα που εξέπεμπε η κάθε εικόνα και τονίζοντας τη χαρά που προσφέρει η φύση.

Όπως ο ίδιος αναφέρει, η ελληνική παράδοση επηρέασε βαθιά τον τρόπο της δουλειάς του και η τέχνη του ήταν το μέσο, ώστε να στρέψει την προσοχή του κοινού τόσο στην Αρχαία Ελλάδα όσο και στο Βυζάντιο ως πηγές έμπνευσης. *«Η παράδοση αυτή έχει στο ενεργητικό της έναν από τους μεγαλύτερους πολιτισμούς της ανθρωπότητας και βασίζεται στο χαρακτήρα του λαού μας, ενός λαού αισιόδοξου, που αγαπά τη ζωή και την ομορφιά, που έχει ευστροφία πνεύματος, υπερηφάνεια, φιλότιμο και ακόμα καλοσύνη και αγάπη...»*

«Αγαπώ την Ελλάδα, τον Έλληνα που κουβαλά μέσα του το ίδιο γονίδιο από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα... την ανοιχτή του καρδιά και τη μεγαλοψυχία του στις δύσκολες στιγμές».

Μεικτή τεχνική ξυλογραφίας-λιθογραφίας από το Βιβλίο Β' που απεικονίζει τη γιορτή του Διονύσου.

Για το Γιώργη Βαρλάμο, η ομορφιά είναι το κατεξοχήν στοιχείο της παράδοσής μας και η επιδίωξή του είναι να κάνει τους αναγνώστες να σκεφτούν ότι, παρά την ασχήμια που μας περιβάλλει, υπάρχουν αισιόδοξες πτυχές της καθημερινότητας, τις οποίες πρέπει κανείς να ανακαλύψει: *«Είναι ωραία η γη, η ζωή ακόμα περισσότερο και είναι τόσο κρίμα να χάνουμε τις μέρες μας μέσα στην κακομοιριά και υποκρισία...»*

έχουμε ανάγκη να ξαναβρούμε το “καλόν κ’ αγαθόν” των προγόνων μας και σε αυτό μπορεί να βοηθήσει η Τέχνη».

Τα έργα που παρουσιάζονται στο πρόγραμμα αυτό αφορούν τις ξυλογραφίες και λιθογραφίες που φιλοτέχνησε για το μυθιστόρημα *Δάφνης και Χλόη* του Λόγγου, εκδ. Διάπτων, σε μετάφραση Ρόδη Ρούφου. Ο ίδιος θεωρεί ότι με την τέχνη του μπόρεσε να μετατρέψει το κείμενο αυτό σε χρώμα και εικόνα και να δράσει σαν ένας κρίκος για τη μεταφορά του συναισθήματος ανάμεσα στο συγγραφέα και στον αναγνώστη.

Μεικτή τεχνική ξυλογραφίας-λιθογραφίας από το Βιβλίο Δ΄ που απεικονίζει τον Δάφνη να παίζει στη φλογέρα το τραγούδι της βοσκής για την Κλεαρίστη και το Διονυσοφάνη, μη γνωρίζοντας ότι είναι οι πραγματικοί του γονείς.

Με την εικονογράφηση του συγκεκριμένου βιβλίου θέλησε επίσης να υμνήσει το ρομαντικό ερωτισμό, που στις μέρες μας τείνει να εκλείψει, και να διαμαρτυρηθεί για τη σημερινή εποχή όπου «όλα είναι εναντίον κάθε κανόνα».

Ακόμα, σύμφωνα με τα λεγόμενά του, θέλησε να εκφράσει την αντίθεσή του για την απόφαση αυτών των παιδιών να εγκαταλείψουν την αθώα ζωή μέσα στη φύση για μια συμβατική ζωή πλούσια σε υλικά αγαθά, και να τονίσει την εγκατάλειψη που ένιωσαν οι μέχρι τότε φίλοι τους, τα κατσικάκια, όταν έφυγαν από κοντά τους τα παιδιά, με τα οποία ήταν αχώριστα.

Μεικτή τεχνική ξυλογραφίας-λιθογραφίας από το Βιβλίο Δ΄ που απεικονίζει τα εγκαταλελειμμένα κατσικάκια.

Ποια είναι όμως η ιστορία του Δάφνη και της Χλόης, που τόσο πολύ αγαπήθηκε από δημιουργούς και αναγνώστες όλα αυτά τα χρόνια;

Πρόκειται για μια ποιμενική ερωτική μυθιστορία γραμμένη από τον ποιητή Λόγγο που διαδραματίζεται στη Λέσβο, πατρίδα του συγγραφέα, τον οποίο η έρευνα τοποθετεί στις αρχές του 3ου αιώνα μ.Χ. Είναι ένα δροσερά αισθησιακό παραμύθι που περιγράφει την ιστορία δύο εγκαταλελειμμένων παιδιών ευγενικής καταγωγής, τα οποία ανατράφηκαν από δύο ζευγάρια βοσκών (οι Λάμων και Μυρτάλη ανέθρεψαν τον Δάφνη, οι Δρύας και Νάπη τη Χλόη), στο νησί της Λέσβου.

Ο Δάφνης και η Χλόη μεγαλώνουν μαζί, μέσα σε μια μαγευτική φύση και, μαθαίνοντας την τέχνη του βοσκού, ανακαλύπτουν σιγά σιγά τα μυστήρια του έρωτα με ένα τρόπο που, όπως λέει ο μεταφραστής του κειμένου Ρόδης Ρούφος, αγγίζει ένα ξεχασμένο σε όλους μας όνειρο του γήινου παραδείσου. Φυσικά, όπως σε όλα τα παραμύθια, βρίσκονται αντιμέτωπα με πολλές περιπέτειες, και κυρίως με την άγνοια των συναισθημάτων τους, όμως, χάρη στην προστασία από τις νύμφες και τον θεό Πάνα, καταφέρνουν τελικά να παντρευτούν και να ζήσουν τον έρωτά τους, περνώντας τον περισσότερο χρόνο τους μακριά από την ανυπόφορη ζωή της πόλης, κοντά στις στάνες τους.

Ο Λόγγος θέλησε με το κείμενο αυτό να αντιστρατευτεί τη ζοφερή ατμόσφαιρα της εποχής του - μιας εποχής με στρατιωτικές συνωμοσίες, πραξικοπήματα και εμφύλιους πολέμους - και να δώσει ένα μήνυμα χαράς, τονίζοντας τις ίδιες αξίες που υπηρετεί και ο Γιώργης Βαρλάμος: την ανθρωπιά, την αίσθηση του μέτρου και την ελληνική φύση.

Είναι μια ιστορία που αγαπήθηκε τόσο από αναρίθμητους εκδότες και καλλιτέχνες, που έδωσαν τις δικές τους εκδοχές όσο και από γενιές και γενιές αναγνωστών. Υπήρξε μάλιστα ένα από τα αγαπημένα βιβλία του Γερμανού φιλοσόφου και συγγραφέα Goethe. Παρόλο που δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μεγάλο έργο, προσφέρει με μοναδικό τρόπο την ονειροπόληση και τη λησμονιά που τόσο πολύ έχουν ανάγκη κατά καιρούς οι άνθρωποι. Αναρίθμητες είναι οι εκδόσεις και οι μεταφράσεις της. Πολλοί συγγραφείς επηρεάστηκαν από τον Λόγγο, όπως ο Bernardin de Saint Pierre στο έργο του *Παύλος και Βιργινία*. Μεγάλοι καλλιτέχνες από την Αναγέννηση έως τις μέρες μας εμπνεύστηκαν από το *Δάφνης και Χλόη* και δημιούργησαν πίνακες, γλυπτά, ξυλογραφίες και ταπισερί, μουσικές συνθέσεις και χορογραφίες. Στον 20ό αιώνα εικονογράφησαν εκδόσεις του ο Pierre Bonnard, ο

Aristide Maillol και ο Marc Chagall. Μάλιστα με κάποια από τα έργα του τελευταίου διακοσμήθηκε ο θόλος της Όπερας Garnier του Παρισιού. Από τους Έλληνες καλλιτέχνες, ο Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας έδωσε τη δική του εκδοχή.

Daphnis et Chloë
Pierre Prud'hon, Παρίσι 1802

Daphnis et Chloë
Marc Chagall, Παρίσι 1961

Δάφνης και Χλόη
Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας,
Αθήνα 1970

Σε αυτό το σημείο και έχοντας γνωρίσει τη δουλειά του Γιώργη Βαρλάμου, ας προσπαθήσουμε να καταλάβουμε την τέχνη και τις τεχνικές της χαρακτηριστικής.

Με απλά λόγια θα λέγαμε ότι η τέχνη της **χαρακτητικής** είναι η πρώτη μέθοδος αναπαραγωγής σχεδίων σε χαρτί. Εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στα μέσα του 15ου αιώνα ταυτόχρονα με την ευρεία χρήση του χαρτιού στην Ευρώπη. Με αυτήν τη διαδικασία, μια παράσταση παράγεται σε πολλά, σχεδόν πανομοιότυπα μεταξύ τους «αντίτυπα».

Πρώτα κατασκευάζεται η *μήτρα* ή *πλάκα*, μια σκληρή επίπεδη, κυλινδρική ή άλλου σχήματος επιφάνεια όπου χαράσσεται με ειδικές μεθόδους η παράσταση. Η μήτρα, όπου γίνεται η χάραξη, είναι κατασκευασμένη από ξύλο, χαλκό ή λίθο (πέτρα), πράγμα που δίνει και το όνομα στο τελικό προϊόν: ξυλογραφία, χαλκογραφία, λιθογραφία.

Στη μελανωμένη μήτρα πιέζεται ένα κομμάτι χαρτιού ή άλλου υλικού το οποίο απορροφά το μελάνι, αποτυπώνοντας έτσι την παράσταση.

Το έργο που δημιουργείται κατ' αυτόν τον τρόπο αποκαλείται *χαρακτικό*. Στην ίδια μήτρα μπορούν να τυπωθούν πολλά χαρακτικά, ο αριθμός τους όμως ποικίλλει ανάλογα με τη σκληρότητα του υλικού της μήτρας, η οποία φθείρεται με κάθε τύπωμα.

Η παλαιότερη τεχνική της χαρακτικής είναι η **ξύλογραφία**, που άρχισε να χρησιμοποιείται στη Δύση από το 1400 κυρίως για εικονογραφήσεις βιβλίων, με στόχο να έχει εύκολη πρόσβαση σε αυτά το ευρύ κοινό.

Για να φτιάξει ο Βαρλάμος τις άνω ξύλογραφίες ζωγραφίζει επάνω σε εντελώς λεία και επίπεδη ξύλινη επιφάνεια (μήτρα) το αντίστροφο του σχεδίου που θέλει να χαράξει. Στη συνέχεια σκαλίζει με αιχμηρά εργαλεία τη μήτρα και δημιουργεί το έργο του σε ανάγλυφη μορφή. Ύστερα απλώνει μελάνι πάνω στη μήτρα και πιέζει ένα κομμάτι χαρτί επάνω της. Στο χαρτί αποτυπώνονται μόνο οι μαυρισμένες ανάγλυφες γραμμές του σχεδίου, ενώ το υπόλοιπο μένει λευκό.

Άλλη μία μέθοδος χαρακτικής είναι η **λιθογραφία**, την οποία επίσης εξάσκησε ο Βαρλάμος. Ανακαλύφθηκε τυχαία από τον Alois Senefelder (1771-1834), ο οποίος ήθελε να βρει έναν τρόπο να τυπώνει ευκολότερα και με λιγότερο κόστος τα έργα του.

Μεικτή τεχνική ξύλογραφίας-λιθογραφίας από το Βιβλίο Γ' που απεικονίζει τον Δάφνη και τη Χλόη.

Στη λιθογραφία η επιφάνεια που τυπώνεται είναι λεία, δηλαδή δεν είναι χαραγμένη. Ο χαρακτήρας σχεδιάζει το έργο του με λιπαρό μολύβι σε πέτρινη πλάκα και, στη συνέχεια, η πλάκα υγραίνεται. Όταν κατόπιν απλωθεί λιπαρή μελάνη στην πλάκα, το νερό την εμποδίζει να διαβρέξει όλα εκείνα τα σημεία που δεν έχουν σχεδιαστεί και έτσι αυτή συγκεντρώνεται στα σημεία που θέλει ο χαρακτήρας να εκτυπώσει.

Ερωτήματα για περαιτέρω σκέψεις...

Έχοντας ταξιδέψει στον κόσμο της τέχνης του Γιώργη Βαρλάμου, τι είναι αυτό που σε συγκινεί περισσότερο απ' όσα γνώρισες;

.....
.....

Για ποιους λόγους πιστεύεις πως το μυθιστόρημα του Λόγγου *Δάφνης και Χλόη*, που γράφτηκε τον 3ο αιώνα μ.Χ., έχει εμπνεύσει τόσους καλλιτέχνες και αναγνώστες;

.....
.....

Εάν αποφάσιζες να ασχοληθείς με την τέχνη της χαρακτικής, ποιο από τα βιβλία που έχεις διαβάσει θα ήθελες να εικονογραφήσεις;

.....
.....

Τι θα ήθελες να ρωτήσεις το Γιώργη Βαρλάμο, εάν είχες την ευκαιρία να τον συναντήσεις;

.....
.....

Ποιο θεωρείς ότι θα είναι το μέλλον της χαρακτικής στα χρόνια που έρχονται. Νομίζεις ότι θα υπάρξουν άνθρωποι που θα συνεχίσουν τις τεχνικές της και για ποιους λόγους;

.....
.....

Γιώργης Βαρλάμος

Βιογραφικό σημείωμα

Γεννήθηκε το 1922 στην Πάρο. Σπούδασε ζωγραφική και χαρακτική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας με δάσκαλό του τον μεγάλο Γιάννη Κεφαλληνό. Συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι, με δασκάλους τους Cami, Cotte και Prost. Εκτός από την Beaux-Arts, ειδικεύτηκε στη τέχνη του βιβλίου στο

College Technique Estienne και στη χάραξη γραμματοσήμων. Διακρίθηκε στο Διεθνή Διαγωνισμό της Λειψίας για την επιμέλεια βιβλίου με ποίηση του Pablo Neruda. Συμμετείχε με τον Κεφαλληνό στη σχεδίαση και χάραξη των *Δέκα Λευκών Αγκύθων* του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, που εκδόθηκαν το 1956, χάραξε σειρά γραμματοσήμων, επιμελήθηκε, εικονογράφησε και σχεδίασε πληθώρα εξώφυλλων πολλών βιβλίων, με πολλά ένθετα χαρακτηριστικά του. Ως ζωγράφος διακρίθηκε για τις τολμηρές χρωματικές του συνθέσεις σε λάδια, ακρυλικά και ακουαρέλες, ιδιαίτερα στην απόδοση της ελληνικής γλωρίδας με τέτοιο τρόπο, ώστε τα *Αγριολούλουδά* του να θεωρούνται μοναδικά και αξεπέραστα, ενώ στη χαρακτική η πρωτοποριακή μα και ταυτόχρονα τέλεια απόδοση της φύσης τον κατατάσσει στην κορυφή των χαρακτών. Είναι από τους ελάχιστους που καλλιέργησε όλα τα είδη της χαρακτικής: χαλκογραφία, ξυλογραφία, λιθογραφία.

Αγριολούλουδα

Κώστας Καρυωτάκης

Δέντρο με πουλί

Αγριολούλουδα

Για το έργο του έχει πάρει σειρά διακρίσεων και βραβείων, μεταξύ των οποίων και από την Ακαδημία Αθηνών, ενώ έργα του κοσμούν μουσεία, πινακοθήκες και συλλογές σε όλο τον κόσμο. Ζει και εργάζεται στην Αθήνα.

Βιβλιογραφία

- Λόγγου, *Δάφνης και Χλόη*, (μτφρ.) Ρόδης Ρούφος, ξυλογραφίες, λιθογραφίες Γιώργου Βαρλάμου, Εκδόσεις Διάττων, Αθήνα 2008.
- Παυλόπουλος Δημήτρης, *Χαρακτική Γραφικές Τέχνες*, Εταιρεία Εικαστικών Τεχνών Α. Τάσσο, Αθήνα 1995.
- Ν. Ε, Σκιαδάς, *Χρονικό της Ελληνικής Τυπογραφίας*, Gutenberg, Αθήνα 1982

Πηγές από το Διαδίκτυο

- www.ekebi.gr/publishingCentres.html
- www.greektypography.gr
- Montclair State University - Montclair, New Jersey,
www.chss.montclair.edu/classics/petron/daphnisc.html
- <http://allblack.wordpress.com/2008/09/28/varlamos/>
- Προφορική μαρτυρία του Γιώργη Βαρλάμου, Οκτώβριος 2008

Το εκπαιδευτικό έντυπο πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της έκθεσης των Ξυλογραφιών-Λιθογραφιών του Γιώργη Βαρλάμου για το βιβλίο του Λόγγου *Δάφνης και Χλόη*, 4 Νοεμβρίου 2008 -11 Ιανουαρίου 2009.

Κείμενα και επιλογή υλικού: Σοφία Πελοποννησίου-Βασιλάκου

© Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης - Εκπαιδευτικά Προγράμματα, Αθήνα 2008